

Vývoj cvičení pěchoty a rakouských cvičebních řádů pro pěchotu do poloviny 19. století

První cvičební řád Marie Terezie titulovaný: „Řád a pořádek, kterého má shodně dbát všecka pěchota v hmotech a všech cvičeních a válečných zvyklostech v poli i v posádkách z roku 1749.“

Tehdejší dvorní válečný rada polní maršál hrabě Daun nechal tento řád navrhnout generálmajory von Winkelmann a hrabětem Radicatiem podle pruského vzoru - řádu z r. 1743. K jeho praktickému zacvičení byli do Vídně povoláni důstojníci všech regimentů. Jejich školiteli byli Generálmajor Sincere a plukovník von Angern.

V daleko větším rozsahu (tři kvartové svazky) obsahoval však tento nový řád pouze málo zásadních změn oproti řádu z r. 1737. Znamenal pouze přesnější stanovení předpisů. Týkal se především mnoha způsobů salutování a jiných formálních pohybů s kordy, halapartnami, puškami, krátkými puškami, vlajkou, bubnem atd., které byly spojovány s takřka loutkovitými pohyby a pozicemi.

Charakteristickým je, že prokazování úcty nejvyššímu panstvu bylo kromě vzdávání pocty spouštěním zbraní a praporů vždy provázeno sejmutím pokrývky hlavy a pokrčením v obou kolenou se zanožením pravé nohy. To je tzv. španělská poklona („spanische Reverenz“).

„Vrchní strážmistr musel také ostře dohlížet na to, aby se muži učili obratnosti a čile a v souznění dokázali udržet různá tempa. Rovněž měli stejně zacházet s puškou a dokázat ji udržet na šňůře ve stejné poloze.“

Řád z r. 1749 ještě uchoval postavení ve čtyřech řadách, které byly vzdáleny na 3 kroky do sebe. Zástupy byly otevřeny na vzdálenost 1 kroku, čímž se délka fronty rovnala dnešnímu semknutému postavení ve dvou řadách, a to při stejném počtu hlav. Grenadíři stáli ve třech řadách.

Regiment o čtyřech batalionech byl řazen tak, že pravé křídlo tvořil *Leib-Bataillon*, levé křídlo *Obrist-Bataillon*. Napravo od středu stál *Obristlieutnants-Bataillon* a nalevo od středu *Obristwachtmeister-Bataillon*. Také kompanie uvnitř batalionů byly řazeny podle hodnosti svých velitelů od křídel ke středu. Každá kompanie tvořila jednu divizi a byla dělena na 2 poloviční divize a na 4 čety po sedmi nebo osmi zástupech (rotách). Stav oddílů byl ale co možná nejvíce vyrovnaný.

Vedle postavení parádního a cvičebního existovalo dále postavení podle pořádku batalionů. To se lišilo postavením šarží a praporů před frontou, ve frontě i za ní a zároveň tím, že v bitevním pořádku byly řady uzavřeny na 1 krok a zástupy na půl kroku ke středu.

Kromě hmatů, kterým byla věnována značná pozornost, bylo nutno cvičit také semknutí a otvírání řad; nejrůznější způsoby palby, přičemž první dvě řady většinou poklekaly, a sice palba s pelotony, s divizemi a polovičními divizemi, v pozicích při postupu i ústupu s řadami z divizí a polovičních divizí v pozicích a při postupu („*Brechfeuer*“). Všechny čtyři řady mohly pálit mezerami mezi zástupy. Oddílová palba v pozici byla prováděna od obou křídel ke středu batalionu.

Stavění karé probíhalo vpřed a vzad s 1, 2, 3 nebo 4 bataliony v pozici nebo za pochodu. V karé se prováděl *Chargierung* s čelními pelotony a s pelotony z křídel, s celými křídly a s polovičními křídly, a dále slavnostní pocta. Při tom musela první řada klečet s napraženými bajonety. Také byly vrhány granáty.

Kromě již zmíněných způsobů palby existovaly pro zvláštní případy tzv. „*Extrafeuer und Chargierungen*“, totiž „*Heckenfeuer*“, při které kolona stála před křovím, jedna rota za druhou páčila a po výstřelu utíkala dozadu, kde se znovu formovala, nabíjela a postupovala vpřed. Podobná byla „*Hohlwegfeuer*“ (*Hohlweg* = úvoz). Při té páčily celé oddíly a pochodovaly zpět. „*Glieder-Retranchements-Feuer*“ byl způsob palby, při které jedna řada nastoupila na okraj hradby, vypálila a mezerami mezi rotami ustoupila za ostatní řady, popř. zůstala stát na místě a vyměnila s následující řadou své pušky. V „*Doppelte Wegfeuer*“ pro případ, že by řadová kolona byla napadena v lese z obou stran, postupovali vojáci od středu oběma směry a po vypálení utíkali zpět do středu. Při „*Brückenfeuer*“ pochodovali vojáci z obou křídel přes most, za ním se vychýlili do stran a páčili.

Při přesunech bylo zavedeno: Zdvojování řad, při němž byly ze čtyř řad postaveny dvě, a sice tak, že muži ze zadních řad vstoupili do mezer mezi rotami; zdvojování čet, kterým každá rota získávala hloubku 8 mužů; zdvojování čet při procházení průsmyky, branami, při přecházení mostů, a vždy, když bylo třeba postavit užší kolonu. K tomu se užívalo zdvojování rovných (*gerade*) řad za nerovnými (*ungerade*) a semknutí ke středu; uzavírání kruhu při vydávání rozkazů nebo při exekuci (*Execution*); otáčení s četami, divizemi a polovičními divizemi, bataliony a křídly půl obrátky vpravo (vlevo) k připravení změny na frontě, obracení vpravo a vlevo k postavení nebo obrácení fronty. Při pochodu v oddílové koloně byly vzdálenosti v křídlech zachovávány za účelem otáčení. Zvláštním způsobem probíhalo zvětšování šíře oddílu popř. napochodování z čet do polovičních divizí atd. během pochodu: **Nerovné oddíly (*ungerade*)** se totiž stahovaly půl obrátky vpravo, zatímco **rovné** pokračovaly obvyklým krokem. Při Ústupu se **rovné** oddíly stahovaly půl obrátky za pochodující **nerovné**. K postranním přesunům sloužilo pochodování po řadách.

Také zůstávalo stále předepsáno vrhání granátů a zacházení s **Balken** a *Schweinsfeder*, a proto, stejně jako rukování do táborů a vykonávání hlídek, normováno určitými povely.

Charakteristické pro tehdejší bojové postupy jsou určení zanesená v řádech, týkající se bitvy. Plukovník obdržel od generality rozkaz k jednání. Ten musel před akcí vyhlásit štábním a vrchním důstojníkům a spolu s nimi připomenout mužstvu jejich povinnost. Poté poručil plukovník knězi, aby po krátkém napomenutí udělil celému regimentu úplné rozhřešení. Při přijímání rozkazu batalionu vztyčily zásadně první dvě řady bajonety.

„A potom se vojsko přiblížilo, s puškami na ramenou, s vlajícími prapory a hlučnou hudbou pochodovalo pomalu a rázně zachovávajíc nezměněnou frontu..... Všichni důstojníci a poddůstojníci ve středu i na křídlech mají vidět i na ostatní regimenty, aby s nimi zůstávali v linii, nedocházelo k žádnému otvírání ani vytlačování..... Žádný velitel regimentu nemohl také vykonávat s regimentem žádné pohyby, aniž by k tomu obdržel zvláštní rozkaz od generality..... Když byl nepřítel zahnán na ústup a

pronásledován, neběželo se za ním, nýbrž byl veden postup ve stálém semknutém pořádku řad a zástupů vždy pod náležitými Chargiren. Bylo-li vojsko převahou nepřítele nuceno k ústupu, i ten následoval v dokonalém řádu a zcela pomalu, a pokud nepřítel postupoval vpřed, byl stále na ústupu prováděn Chargirung, a tak byla nepříteli neustále ukazována jedna část fronty.“ Po šťastném zakončení bitvy bylo konáno slavnostní Tedeum.

Arcivévoda Johann charakterizuje tehdejší způsob vedení války následovně:

„V tomto období dosahuje svého vrcholu panování zásad, které pocházejí od francouzských učenců a jsou povětšinou čerpány z autorů klasického starověku. Tehdy byly pro bitvy vyhledávány rozsáhlé pláně, na nichž mohlo být vojsko postaveno do dvou, často na míli dlouhých šiků a kde řeky, pevnosti apod. chránily vnější křídla proti obchvatu. Na křídlech obou šiků stála zásadně jízda; dělo bylo v bojové frontě přiděleno pěchotě.“

V tomto tvaru se potom postupovalo vpřed nebo byl očekáván nepřítel. Bylo-li napadeno nebo zatlačeno na ústup pouze jedno křídlo, což se nezřídka stávalo, muselo ustoupit celé vojsko. Zvláště během bitvy bylo totiž nesnadné změnit tak dlouhou frontu. Za druhým šikem neexistovaly žádné větší rezervy, které by mohly pomoci. Po bitvě se vítěz obrátil k jedné nebo více pevnostem, které oblehl a strávil tak čas až do přesunu do zimního ubytování. Kromě hlavního voje byly používány různé oddíly k hlídkování, aby chránily kraje před proniknutím nepřítele. Ty však ve skutečnosti dokázaly zadržet nanejvýš menší nájezdné oddíly a způsobovaly jenom nepříznivé oslabení hlavního voje.“

„Při takových zásadách bylo za hlavní požadavek všech vojenských počínů považováno snadné zásobování a váleční komisaři měli často rozhodující slovo při plánování polních tažení.“

„Tento stav“ pokračuje arcivévoda Johann „a především nedostatek velkých vojevůdců, jaké mělo Rakousko v dřívějších válkách, se stal osudně znatelným. Anž bychom se dotkli tehdejší císařské armády, můžeme si dovolit poznámku, že Marii Terezii zachránil spíše postupně přicházející pocit platnosti jejich práv objevující se u jejich nepřátel než úspěchy císařských zbraní. Když však oddíly podstupovali četné zkoušky statečnosti a nadšení, působila zde přirozenost, živá láska k vlasti a radostná oddanost ohrožené panovníci. Tedy ty faktory, které se nenechají potlačit, jsou-li mistři natolik učení a starají se také o to, aby ani při strojovém drilu v hrudích vojáků nepřestala bušit srdce.“

„Opravdoví vojevůdci, jakými byli Fridrich II. a maršál sasský se osamostatnili od formálních předpisů tehdejšího válečnického umění. Svým duchem předcházeli dobu, v níž žili, a to jim zaručilo úspěch proti nepřátelům, kteří jim mohli v ústrety stavět pouze mistry cvičení. Při porážkách se tak rakouští generálové utěšovali tím, že nepřítel nejednal podle pravidel (*nach „regula“*), anebo že se provinil proti válečné slušnosti (*„raison de guerre“*).“

Takové je mínění osvíceného prince našeho nejvyššího císařského domu o způsobu válčení během války o rakouské dědictví v letech 1740 – 1748.

R. 1757, po prvním tažení sedmileté války vyšel určitý druh *Manövrir-Instruction* nazvaný: „Řád pro c. a k. pěchotu, jezdeckvo a polní dělostřelectvo“. Vzdálenost mezi šiky jím byla zvětšena na 500 kroků. Na 300

kroků za nimi měla stát záloha. V tom je možno spatřovat pokrok, neboť zvětšením vzájemné vzdálenosti dosáhly oba šiky větší nezávislosti a oddělení rezervy umožnilo využití vlastních a zároveň paralyzování nepřátelských úspěchů.

Pruská armáda se po sedmileté válce nepopíratelně stala evropským vzorem a její taktika byla téměř všude napodobována. Prusové však začali v nastalém období míru s vyumělkováváním taktických jednotlivostí a manévrování, a to zvláště po Fridrichově smrti. Cvičení se stalo pedantstějším a způsoby komplikovanějšími, jak očividně dokládá řád vydaný r. 1788 za Fridricha II. A protože se každoročně množství důstojníků ze všech zbývajících evropských zemí zúčastnilo pruského cvičení, rozšířil se onen formalismus pruské armády i do armád ostatních zemí.

Tolik ke všeobecné charakteristice nyní následujícího řádu.

Lacyho řád z r. 1769 nazvaný: „Cvičení pro veškerou c. a k. pěchotu“.

Ve stejném roce byl vydán také „Řád pro c. a k. pěchotu“, který kromě osobních a služebních předpisů hovoří také o pochodech a leženích. Zatímco tento první služební řád nese jméno Marie Terezie, druhý, zpočátku zmíněný, nese jméno Josefa II. Oba jsou však podepsány prezidentem tehdejší dvorní válečné rady, hrabětem Morizem Lacy.

Vydání tohoto Lacyho cvičebního řádu bylo ospravedlněno: „protože válka následující po vydání řádu z r. 1749 prokázala, že je žádoucí vydat řád nový“. Císařským úvodním ustanovením bylo doporučeno všem důstojníkům, aby se se vším seznámili dobře a lépe než doposud.

V regimentu, který měl 2 grenadýrské kompanie a 3 bataliony se řadily *Leib-Bataillon* a *Obrist-Bataillon* na pravém popř. levém křídle, *Oberleutnants-Bataillon* ve středu, jednotlivé kompanie podle hodnosti, obdobně k dřívějším předpisům. Podle tohoto jednou učiněného rozdělení zůstávaly kompanie trvale ve svých batalionech, aby si na sebe vzájemně správně zvykly.

Významným předpisem bylo přijetí třířadového upořádání. Řady byly semknuté, totiž loket na loket; vzdálenost mezi řadami byla zmenšena na 2 „běžné boty“ („*ordinäre Schuhe*“) - od špičky k podpatku předáka (*Vordermann*). Také postavení jednotlivých mužů doznalo změny. Nohy dosud rozkročené na jednu botu měly být nyní postaveny na 3 prsty („*Querfinger*“) od sebe a hlava vychýlená mírně vpravo „aby mohl hledět prostorem mezi copem a šijí vedle stojícího muže“.

Dosavadní vyrovnávání stavů jednotlivých batalionů a kompanií bylo zrušeno, „neboť toto vyrovnávání nijak nepřispívá k podstatě uspořádání a je jenom ke škodě, jsou-li kompanie děleny“. Nejšikovnější a nejlepší lidé byli přidělováni na křídla, do všech tří řad. Každá kompanie tvořila 2 poloviční divize, 2 poloviční kompanie a 4 čety.

Plukovník a podplukovník se pohybovali pěšky pouze při vojenských přehlídkách, jinak jedině na koni. Stavěli se před pravé křídlo, majori před střed svého batalionu tak daleko, „jak bylo nezbytné, aby jej překřičeli“. Velký pokrok tkvěl v určení, že každému batalionu má jednu pro vždy velet jeden zvláštní štábní důstojník. Velké těleso regimentu získalo osamostatněním svých jednotlivých částí větší manévrovací schopnost.

K mnoha zjednodušením došlo ve cvičení s kordem, praporem, puškou, bubny a s *Hacke*, v salutování i v ručních a zvláštních hmatech. Nevojenská španělská poklona ustoupila při prokazování úcty napjatému držení těla. Co se týče hmatů, přichází zde do rovnováhy – nejprve umístění zbraně a také větší důraz kladený na přesnější míření. Ačkoliv byly povely rovněž zkráceny, stále ještě zněly: „*Habt acht!*“, „*Man wird atd.*“ *Chargirungen* následovaly s pelotony nebo polovičními kompaniemi; 1. při postupu také v pochodu šikmo (-přecházení vpřed a stranou); 2. dále při pochodování v řadách, přičemž každý muž bez zastavení přilícil, vypálil a nabil. Mimoto se prováděla v karé šikmá palba v pelotonu a v řadách; 3. za poprsní hradbou, v lesích, na návrších apod., přičemž byla poslední řada vyčleněna a zformována do vlastního oddílu, „*Chargirungen zu zwei Mann hoch*“; 4. „v těsném prostoru“ při postupné palbě jednotlivých oddílů; a konečně při přehlídkách – slavnosti pocty a „*Lauffeuer*“.

Čtyřhran byl stavěn vpřed nebo vzad, na místě nebo za pochodu „s jedním batalionem“, tzn. každá ze stran byla tvořena jedním batalionem. Při tom musely bataliony tvořící pravou, levou a zadní kolonii odtáhnout odpovídajícím způsobem na správné místo a rozvinutím vytvořit příslušnou frontu čtyřhranu. Analogicky bylo prováděno rozpouštění této těžkopádné a časově náročné formace. Rozdílně než čtvercový čtyřhran byl formován pravoúhlý podlouhlý čtyřhran („*Carré oblong*“), jehož dvě protilehlé stěny měly šíři pouze jedné divize.

Co se týče vlastních rozvojų, probíhaly následujícím dosavadním obvyklým způsobem: obraty a odchody vojska vpravo a vlevo, rozvíjení a zmenšování z menších oddílů na větší a naopak během pochodu, otáčení oddílů do stran, pochod v řadách a ve frontě. Velký pokrok se projevil v zavedení útvaru kolony kolmé na frontu (str. 338) a její rozvoj rozmístěním v čele. Kolona byla vytvářena odpochodováním čety z jednoho křídla vpřed nebo vzad. Při tom příslušná četa na křídle pokračovala rovně v pochodu a ostatní za ní zahýbaly. Nebo se kolona tvořila z polovičních kompanií ze středu vpřed nebo vzad, přičemž vnitřní čety pravého a levého křídla, tedy střední poloviční kompanie pochodovaly rovně a následující čety obou křídel se za ně zařadily. Nástup první zmíněné kolony byl uskutečňován na jednu stranu čelní fronty postupným nabíháním zadních oddílů. Rozmístění kolony zformované na střed probíhalo stejným způsobem i na obě strany čelní fronty. Pro napochodování byl zaveden *Doppelschritt*.

Na vzdálenost řad semknutá kolona byla nazývána „*Masse*“, bylo možné měnit její směr a obracet frontu. Nemenší cenu mělo rozběhnutí („*das Auseinanderlaufen*“) a znovupostavení batalionu. Tím bylo procvičováno rychlé seřazení.

Silnější ofenzivní duch byl vnesen do palebné taktiky zavedením vysunutí praporů („*Hinausrückung der Fahnen*“) – tzn. v jejich odeslání do vzdálenosti 100 kroků. Na to se počaly bataliony řadit s bajonety vztyčenými ve výšce praporu; na rozkaz „*Marsch! Marsch!*“ počali vojáci v *Doppelschritt* postupovat a v odpovídající vzdálenosti se zastavili. Okamžitě byl zavelen *chargirung* s celým batalionem. Pozoruhodné je vzhledem k postupně prolamující samostatnosti nižších velitelů, že v řádu to znamenalo – „budiž lhostejno kde jsou odeslané prapory, protože před nepřítelem záleží jenom na tom, který batalion bude jako první považovat za nutné tuto výhodu využít“.

Dodatek ke cvičebnímu řádu obsahuje „Několik velmi užitečných manévrů, které je nutné znát“, jako je prodloužení prvního šiku o bataliony druhého; pochod se čtyřmi (*mit Vieren*); a konečně formování šikmé linie. Poslední jmenovaný manévr patřil však více ke cvičišti než k bitevnímu poli.

Závěrem budiž ještě zmíněno, že také jednání vštěpované při vzdělávání rekrutům, stejně jako pořadí cvičení bylo účelně řízeno. Již r. 1790 byl vydán předpis pro cvičení boje s bajonety.

Zdá se vhodné vložit nyní 17. kapitolu „Řádu pro veškerou c. a k. pěchotu (Služební řád) z r. 1769, která pojednává o bitvě:

„Postup k nepříteli má probíhat s vlajícími prapory, hlučnou hudbou a ve stále vyrovnané a semknuté frontě. Jakmile však zazní rozkaz k zastavení nebo k *chargierung*, nemá nadále znít žádná hudba, aby bylo rozkazy dobře slyšet. Vysocí důstojníci a poddůstojníci zůstávají v přidělených pozicích.“

„Plukovník má své stálé místo za praporem Leib-batalionu a má při sobě prvního vrchního strážmistra. Za praporem Obristen-batalionu mají své pozice nadporučík a druhý vrchní strážmistr.“

„Pečlivě má být dohlíženo na to, aby byl udržován náležitě semknutý pořádek a vyrovnané linie. Také musí okamžitě po odchodu první řady následovat odchod druhé a ihned po té třetí, až se postupně ztratí i třetí řada.“

„Bez povelu nesmí být započata palba ani harcování (*Plänkeln*). Dva vedle sebe stojící oddíly nesmí nikdy zároveň obdržet rozkaz k palbě, druhý teprve když první již přikládá naládanou zbraň k rameni.“

„Kdo vystřelí bez rozkazu, je sražen. Dále je dobré mužům stále vštěpovat, aby vždy dle situace dobře přilícili a nevystřelili do země či do vzduchu.“ Doplnování munice obstarávali nazpět poslaní poddůstojníci s tesaři a bubeníky.

„Žádný muž povoláný k boji nesmí opustit řadu a zástup pod trestem okamžitého sražení. A to ani proto, aby odnesl z bojiště svého zraněného důstojníka, neboť ti mají k tomuto účelu vlastní *Fourierschützen* a sluhy a jedině v nejnnutnějších případech musí být využiti hudebníci.“

„Ústup je veden v nejlepším možném pořádku s nařízeným *chargierung*, část fronty je při tom vždy ukazována nepříteli. Dojde-li však přece jenom k nějakému nepořádku, musí důstojníci a poddůstojníci působit všemi možnými silami tak, aby byl s rychlostí opět nastolen řád.“

Přechod od lineární taktiky k Tirailleur- a Massen-systému.

O vojenství posledních desetiletí 19. století podává možná přehnaný avšak charakteristický obrázek jeden ze současníků (Gratz 1843).

„Po uzavření těšínského míru (13. května 1779) se v armádě silněji než doposud rozvíjela „loutkohra“ a tak vykřičené a pomatené *Kamaschenparade*. Regiment, k němuž jsem náležel, nezaostával ani o chlup za předsudkem, že zdraví oddílu závisí jedině na věčných školometech. Čištění, vizitýrování a cvičení od brzkého rána až do pozdní noci, plnění cvičných patron otrubami nebo pískem, kartáčování pletení copů, klepání (*Klopfen*), natírání a leštění byla stálá hesla posvěceného denního pořádku pro všechno, co právě nestojí na stráž. Každou neděli a svátek velké církevní slavnosti se vším všudy – od prvního zakokrhání – desetinasobné vizitýrování

se semknutými a otevřenými řadami, cvičení hmatů, měření copů a přehlížení svobodníků v čele s desátníky, šikovateli a důstojníky. Když bylo vše překonáno, shlukly se kompanie dohromady a po všeobecném vizitýrování odpochovaly na mši.“

„Po bohoslužbě bylo předvedení a jenom pár minut po nastoupení, když muži sotva spolykali jídlo, už bubeník opět vyhuboval „Wach' heraus !“. Aby byli muži cvičeni také v nutné trpělivosti, nesměli nikdy ven z kasáren bez ordonančního důstojníka, dokud nesloužili beztretně 4 nebo 5 let. To bylo však naprosto nemožné, neboť sebemenší chybička při cvičení, na copu nebo ve výstroji byla trestána lískovkou, popř. 24-hodinovým uvázáním, to při milostivém průběhu. Na pochodech se obcházelo brzy po půlnoci **mit der Kirche ums Kreuz herum**, tzn., že vojáci táhli vpravo a vlevo do dvorů ve stanici desátníka čet, hejtmana a majora. Zde všude probíhalo nejprve předčítání, vizitýrování a cvičení hmatů. Teprve potom odtáhli muži do stanice regimentu, aby nastoupili na pochod. Když dorazili do nové štábní stanice, pokračovali v dalším stejném „kole“ do stanice čet, kde byl vydán *Quartierzettel*. Noví muži, tzn. ti, kteří ještě nesloužili ani 4 nebo 5 let (to bylo 30-50 mužů) byli zavřeni ve stájích a stodolách a byli obklíčeni a stráženi svými staršími soudruhy s nabitými puškami.“

„Nelze popřít,“ říká rakouský setník Schels v roce 1813, „že armády onoho času byly svým způsobem poslušné. Avšak početné nedostatky jejich organizace a všude vládnoucí puntičkářství je natolik odváděly od skutečnosti a užitečnosti, že mohly v poli nastupovat jedině proti armádám trpícím nedostatky právě takými.“

„Podřízení byli nanejvýš ostře sledováni. V bitvě se execírovalo se stejným zdánlivým klidem jako při přehlídkách; vojáci se myli a česali před bojem jako před přehlídkou; rychlost střelby byla přivedena na takovou úroveň, že bylo vystřeleno 6 až 7 kulí za minutu, samozřejmě ne na nepřítele - neboť míření a zásah byly pouze vedlejšími věcmi - přece však do blankytného éteru nebo do klína matičky země.“

„Existovali tehdy velitelé oddílů, kteří se zabývali výhradně dosažením dokonalé vnější rovnosti svých vojáků. Elegance účesu se stala důležitým odvětvím služby v kompanii a krejčí museli vynakládat veškeré své umění, aby muže oblékli tak těsně, jak jen bylo možné. Kamaše, které sahaly až do poloviny stehů, musely být těsné, aby pěkně formovaly nohy a byly zapínány silou, železnými kleštěmi; těsné kalhoty, které si vojáci vzájemně se značnou námahou a velkým vynaložením času pomáhali navléknout; kabát se skutečnou nebo zdánlivou vestou, obojí tak těsné, že voják nemohl dýchat; těsný a tuhý nákrčník; Malý klobouk, který nechránil proti žádným živlům, nebo ještě nedostatečnější kasket, nepohodlná kopule (*Kuppel*) okolo boků; monstrózní patronaška a špatně umístěný tlumok zatěžující hrud' doplňovaly výzbroj muže, který potřeboval používat své končetiny k záchraně života.“

„Zdá se, že voják takto vtěsnaný do tolika úzkých tvarů nemohl být schopen všech pohybů; avšak velké bitvy současných válek dokazují, že i strojem se dá pohnout. Každopádně to byli nepřirozené dobře vycvičené stroje, neboť dokázali v nekonečném množství pochodů, přesunů a pozic správně vyplnit své místo. Nikdo, až na inspektory špitálů - nevěnoval

pozornost tíživým utrpením zapříčiňovaným jejich oděvy ani zničujícím následkům na jejich zdraví a život.“

Zatímco evropská vojska kypěla ve strnulém formalismu, jinou situaci můžeme sledovat v anglických koloniích v Americe, které se prohlašují za svobodné republiky. Zde vznikla r. 1776 zvláštní armáda. Její vojáci byli sice ještě včera sedláky, kolonisty a dřevorubci, byli to však silní zdatní muži a dobří střelci. Nyní se jako *Riflemänner* vrhali - sice v nepravidelných houfech avšak šikovně využívající terén a prodchnuti hřejivou láskou k vlasti – proti skvěle organisovaným, anglickým oddílům bojujícím v lineárním systému a nakonec nad nimi vítězili.

Tyto porážky, které utrpěla lineární taktika daleko za oceánem, zůstaly však Evropou nezapozorovány. Nanejvýš byly rozšířeny stávající oddíly. Nejprve musela v Evropě jedna taková *Riflemänner-Armee* vzniknout, aby byl lineární taktice uštědřen smrtící úder. A tato armáda vznikla v roce 1792 za strašné revoluce ve Francii.